

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

БОЙЧУК ПЕТРО МИКИТОВИЧ

УДК 373.82 : 330

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ

13.00.01 – Теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Волинському державному університеті
імені Лесі Українки, Міністерство освіти України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Падалка Олег Семенович,
проректор Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор

Сиротенко Анатолій Йосипович,
головний науковий співробітник лабораторії
методики географії Інституту педагогіки АПН
України;

- кандидат педагогічних наук

Шпак Олександр Тихонович,
доцент кафедри педагогіки Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Провідна установа: Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти України, м. Рівне

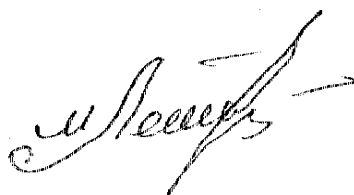
Захист відбудеться “15” жовтня 1999 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К 26. 452. 03 в Інституті педагогіки АПН України за адресою: 252053, м. Київ, вул. Артема, 52а

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині інституту

Автореферат розісланий “14” вересня 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

М.П. Легкий

РОБОТИ

Актуальність проблеми дослідження. Економічне виховання, спираючись на удосконалення професійної підготовки особистості як необхідної умови для утвердження нового економічного мислення студентів педагогічних училищ, передбачає виділення найбільш важливих структурних елементів методичних знань у процесі навчання учнів. Такий підхід вимагає ефективного удосконалення й гуманізації змісту педагогічної освіти, підвищення ролі методів у засвоєнні науково-педагогічних аспектів виховного процесу майбутніми фахівцями.

Важливим аспектом у системі виховання особистості є виявлення педагогічних здібностей студентів педучилищ, цілеспрямований розвиток їх сучасного економічного мислення. Низька ефективність формування економічної свідомості молодших спеціалістів у навчальному процесі педучилищ є результатом недостатньої професійної підготовки особистості. Однією з причин такого стану є недооцінка ролі виховного процесу на сучасному етапі становлення молодшого спеціаліста. Як наслідок, замість науково обгрунтованої системи економічного виховання особистості у педучилищах проводяться поодинокі заходи економічного спрямування, що не дає можливості повною мірою сформувати методичні навички для практичної діяльності. Саме тому обгрунтування системи економічного виховання студентів педагогічних училищ є однією з актуальних проблем роботи педагогічних закладів I-II рівнів акредитації.

Студент педучилища є об'єктом і суб'єктом розвитку, навчання та виховання ділових якостей особистості. Отже, економічне виховання є одним із важливих компонентів підготовки сучасного фахівця, що базується на обгрунтуванні та узагальненні наукової теорії, враховуючи емпіричні факти та явища, відповідно до розвитку педагогічної науки та економіки суспільства.

У процесі дослідження виявили, що часто виникає невідповідність організації економічного виховання особистості тим завданням, які ставить суспільство перед освітою, тому що відсутні окремі методики, необхідні для дослідження об'єктивного психологічного стану студентів педучилищ. Результати дослідження дають підставу зробити узагальнення про те, що такий стан зумовлений недостатньою увагою з боку педагогічної науки.

Проводячи дослідження, встановили, що окремі вчені приділяли достатньо уваги економічній освіті учнів в загальноосвітній школі (Л.Є. Епштейн, А.А. Васильєв, А.С. Нісімчук, І.Ф. Прокопенко, О.Т. Шпак); економічній підготовці студентів (О.М. Кравчук, В.М. Мадзігон, А.Й. Сиротенко, І.О. Смолюк, О.С. Падалка та ін.); економічному вихованню учнів міських шкіл (Р.М. Мачулка, О.М. Собчук та ін.).

Проблеми економічного виховання молоді вирішувалися на філософському (В.П. Андрущенко, Г.С. Глезерман, А.Г. Здравомислов, М.І. Михальченко, В.П. Турагінов, В.Я. Ядов), соціологічному (Л.П. Буєва, В.А. Крутецький, К.К. Платонов) та ін. рівнях. У

педагогічному плані загальнотеоретичне розкриття питань трудового та економічного, морального та естетичного виховання як важливих сторін розвитку якостей особистості сучасного працівника знайшло відображення у наукових працях Г. Ващенко, М.І. Болдирева, Д.А. Сметаніна, В.І. Маслова, В.М. Мадзігона, М.Д. Ярмаченка та ін.

До аналізу праць названих вище авторів ми підходили критично з позицій сучасного розвитку педагогічної науки, врахування досягнень з технології економічної освіти та виховання особистості.

Більш широке дослідження проблем економічної освіти та виховання молоді провели А.Ф. Аменд, А.К. Бушлей, Ю.К. Васильєв, Л.Ю. Гордін, М.А. Малишев, І.А. Сасова, І.О. Смолюк та ін. вчені.

З проблеми економічного виховання студентів педучилищ надзвичайно мало досліджень як прикладного, так і комплексного плану. Це в першу чергу стосується аналізу змісту, форм та методів формування економічного мислення майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі; не визначені найважливіші педагогічні вимоги для розвитку економічної свідомості; недостатньо вивчений наявний досвід економічного виховання студентів педучилищ. Все це знижує ефективність економічного виховання особистості, не дозволяє в певній мірі реалізувати можливості економічного розвитку майбутніх фахівців. Тому темою нашого дослідження ми обрали “Економічне виховання студентів педагогічних училищ”.

Зв’язок проблеми з науковими темами, планами та програмами.

Тема дисертаційної роботи входить як складова частина до загальної теми досліджень Волинського державного університету імені Лесі Українки – “Сучасні педагогічні технології навчання і виховання у вищих закладах освіти, ПТУ, педагогічних училищах”.

Об’єктом дослідження є процес формування економічних знань, вмінь та навичок у студентів педагогічних училищ.

Предмет дослідження – педагогічні умови, технологія, засоби, форми, методи економічного виховання майбутніх фахівців.

Мета дослідження – на основі аналізу теоретичних джерел, педагогічної практики роботи педучилищ науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови економічного виховання студентів педагогічних училищ.

В основі дослідження використані окремі аспекти концепції нового підходу до проблем економічної освіти студентів педагогічних училищ, суть якої полягає в кардинальному перегляді мети, змісту, форм та методів економічного виховання майбутніх фахівців у процесі навчально-пізнавальної діяльності, врахуванні сучасних вимог розвитку економічної свідомості, мислення, професійної підготовки особистості в умовах ринкових відносин.

Головна ідея та основні концептуальні положення відображені у загальній **гіпотезі**, яка передбачає включення студентів педагогічних училищ в засвоєння економічних знань, умінь та навичок, в створення матеріальних цінностей для суспільства, сприяє формуванню методичних засад виховної роботи з молодшими школярами, удосконалює практичну педагогічну діяльність, що позитивно впливає на розвиток економічної свідомості особистості, її моральних якостей.

Економічне виховання студентів педучилищ ми розглядаємо через цілісну систему економічної підготовки, розвиток логічного мислення та позитивну поведінку особистості; систематичне засвоєння прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності молодшими спеціалістами, їх творче співробітництво з викладачами.

Об'єкт, предмет, мета та гіпотеза вимагають вирішення таких основних **завдань** дослідження:

1. Здійснити системно-історичний аналіз досліджуваної проблеми в теорії та практиці роботи педагогічних училищ.
2. Вивчити та узагальнити позитивний практичний досвід роботи педагогічних училищ, дослідити педагогічні умови економічного виховання молодших спеціалістів.
3. Проаналізувати і апробувати рівень організації економічного виховання та ефективність засвоєння економічних знань студентами у процесі вивчення нормативно-спеціальних предметів.
4. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики економічного виховання студентів педучилищ, розробити методичні рекомендації для викладачів педагогічних закладів I-II рівнів акредитації.

Методологічну основу дослідження становить система знань про вихідні економічно-філософські положення досліджуваної теми, яка передбачає такі аспекти: раціональне вчення про структуру і функції наукового пізнання; сучасні фундаментальні, загальнонаукові положення (гіпотези, концепції, теорії); вчення про методи наукового дослідження; аналіз емпіричних фактів для створення теорії економічної освіти відповідно до розвитку педагогічної науки та будівництва державності України.

Дослідження здійснювались за допомогою теоретичних та емпіричних методів. Основними теоретичними методами дослідження виступають: метод теоретичного аналізу та синтезу; історико-логічний метод; метод логічного мислення від абстрактного до конкретного, метод вивчення документації, метод математичної статистики.

Дослідження проводилось з 1993 до 1999 року включно у педагогічних училищах Волинської та Рівненської областей України. Для проведення дослідження обрали два експериментальних педагогічних училища: Луцьке та Володимир-Волинське, в яких було

організовано систематичне спостереження за 467 студентами та епізодичне – за 228. В експериментальній роботі брали участь 63 викладачі-предметники, 28 керівників груп, 4 заступники директорів, 4 директори педучилищ.

Контрольними педагогічними училищами були обрані Дубнівське та Сарненське, які розміщені на території Рівненської області. В дослідженні умовно виділяємо три основні етапи.

Перший етап – пошуковий. Він охоплює період з 1993 по 1994 рік, що включає: вивчення наукових джерел про економічне виховання; збір матеріалу про трудове виховання, економічну освіту, економічні знання студентів педагогічних училищ за допомогою систематичних спостережень, анкетувань, використання тестів.

Крім систематичних спостережень, нами використовувався метод бесіди, анкети із підібраними питаннями. Ми дослідили і опрацювали 917 анкет студентів педагогічних училищ.

Другий етап – дослідницько-експериментальний. Він охоплює період з 1994 по 1998 роки включно. На цьому етапі проводився експеримент у відповідності з розробленою раніше програмою та методикою дослідження. Було вивчено вплив передбачених в експерименті педагогічних умов та методичних прийомів на ефективність економічного виховання студентів педагогічних училищ як реальну можливість розвитку та становлення особистості майбутнього педагога.

На третьому етапі нашого дослідження (1998 р. по даний час) здійснювалось удосконалення розробленої нами методики дослідження, математично-статистична обробка одержаних даних, проводилось узагальнення теоретичних надбань та публікації матеріалів пошуково-експериментальної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше теоретично і експериментально обґрунтовуються соціально-педагогічні умови систематичного економічного виховання студентів педагогічних училищ. Удосконалено технологію економічної освіти, конкретизовано методи активного виховного впливу на особистість та обґрунтовано принцип формування нового змісту професійної підготовки студентів педучилищ для розвитку їх суспільної активності, оскільки інтегрування єдності якостей майбутніх спеціалістів (бережливість, діловитість, ініціативність та ін.) формують позитивну економічну свідомість.

Аргументовано перспективні напрямки економічного виховання, визначено рівні сформованості засвоєння економічних знань студентами педагогічних училищ у процесі навчально-пізнавальної діяльності, розроблено методику проведення виховних заходів економічного спрямування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у виробленні

конкретних науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення виховного процесу, спрямованого на систематизацію економічних знань у студентів педагогічних училищ, необхідних для проведення виховної роботи з учнями. Матеріали дослідження можуть бути використані як для реалізації завдання професійної підготовки молодших спеціалістів, так і в процесі післядипломної підготовки вчителів початкової школи.

Розроблено проекти навчальних планів для спеціальностей “Початкове навчання”, “Дошкільне виховання”, “Музичне виховання”, “Педагогіка і методика середньої освіти. Фізичне виховання”, в яких враховано педагогічні аспекти економічного виховання особистості.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні теоретичних положень, що характеризують особливості економічного виховання студентів педагогічних училищ, у розробці педагогічних умов, що забезпечують ефективність засвоєння економічних знань молодшими спеціалістами, обґрунтованих у наукових публікаціях матеріалів дослідження. Результати дослідження були враховані при написанні методичних рекомендацій, при складанні робочих навчальних програм з предметів: педагогіки, географії, математики, фізики, основ економічної теорії, основ права, основ управління і підприємницької діяльності.

Вірогідність результатів проведеного дослідження полягає у тому, що ми спирались на органічні зв'язки економічної теорії та практики, експериментально вивчали значення трудової та економічної діяльності студентів педагогічних училищ, аналізували системний підхід до економічного виховання майбутніх педагогів.

Дослідницько-експериментальна робота, яка продовжувалася декілька років, займала у дослідженні центральне місце. Наукові положення, висновки та рекомендації, які сформульовані у дисертації, неодноразово перевірялися у процесі дослідницько-експериментальної діяльності, у навчально-виховному процесі педагогічних училищ. Вони допомогли удосконалити теорію та практику економічного виховання майбутніх молодших спеціалістів.

Апробація та використання результатів дослідження. Апробація результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи, перевірки розробленої методики економічного виховання студентів педагогічних училищ, обговорювалась на кафедрах Волинського державного університету ім. Лесі Українки (1995, 1996, 1997, 1998), на науково-практичних конференціях у м. Луцьку, м. Рівному, м. Києві, м. Бресті (Білорусія).

Матеріали наукової роботи використовувалися у виступах та повідомленнях на обласних педагогічних читаннях, на методичній раді Волинського обласного педагогічного товариства. Висновки дослідження використовувалися у лекціях, які читалися автором у вищих навчальних закладах Волині I-II рівнів акредитації.

Публікації.

Результати дослідження опубліковано у 7 наукових та науково-методичних працях, у тому числі у 4 збірниках та журналах, затверджених ВАК, 4 одноосібних – загальним обсягом 6 друкованих аркушів.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Матеріали дослідження викладені на 147 сторінках друкованого тексту, містять 43 таблиці і 2 рисунки. У дисертації використано 200 літературних джерел, з яких 8 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу і завдання дослідження, окреслено детермінованість проблеми наукового пошуку, сформульовано наукову новизну, розкрито практичне значення, особистий внесок автора, апробацію основних результатів науково-пошукової роботи.

У першому розділі **“Теоретичні основи економічного виховання особистості”** розглядаються історичні аспекти економічного виховання молоді; педагогічні особливості економічного мислення студентів; теоретичні аспекти формування економічної свідомості особистості.

У дослідженні питань економічного виховання студентів педагогічних училищ, аналізу зв'язку навчання з суспільно корисною працею та іншими проблемами економіки ми використали наукові праці видатних педагогів – П.П. Блонського, С.Т. Шацького, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського.

В їх наукових працях обґрунтовується теза про те, що розвиток особистості неможливий, якщо учні не будуть брати систематичної участі в навчально-пізнавальній та позанавчальній діяльності. П.П. Блонський у своїх дослідженнях відзначав, що в індустріальному вихованні найважливіший момент – це його організація, коли молодь сама знаходить необхідний матеріал, забезпечує себе необхідним інвентарем, організовує бюджет, проводить культурне дозвілля та розваги і т.д. Значення цього для економічного виховання юнаків та дівчат очевидне. Використаний у ті роки термін “індустріальне виховання” відповідає сучасному розумінню економічного виховання особистості.

Серед останніх наукових повідомлень нашу увагу привернули методичні посібники О.М. Вачевського, О.С. Падалки, О.Т. Шпака, В.П. Шепотька “Ознайомлення учнівської молоді з основними поняттями ринкової економіки на уроках трудового навчання” (1995) та “Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетентності” (1998), в яких подаються нові

підходи до розуміння актуальності економічного виховання особистості в реальних умовах ринкових відносин.

Проведений нами аналіз динаміки історичного розвитку наукової проблеми дозволив обґрунтувати методика експериментальної роботи у такій послідовності: розкрити психолого-педагогічні особливості економічного виховання студентів I-II курсів педучилищ; забезпечити творчу та економічну спрямованість навчально-пізнавальної праці майбутніх спеціалістів III-IV курсів з врахуванням реальних педагогічних умов, що забезпечують економічне виховання особистості; розвивати у випускників педучилищ ціннісні орієнтації та уміння оцінити свою працю і працю молодших школярів.

Проводячи дослідження, ми встановили, що економічне виховання молодших спеціалістів – це вироблення у студентів педучилищ чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване, систематичне формування у випускників економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, вміння, бережливого ставлення до природи, удосконалення навичок практичного використання економічних знань у майбутній педагогічній діяльності.

Основне завдання економічного виховання – формування нового економічного мислення у студентів в умовах ринкових відносин. Виходячи з цього, потрібно розрізняти і проміжні завдання: а) розкриття для кожного спеціаліста соціально-педагогічних аспектів економічного виховання особистості, базуючись на досвіді практичної роботи сучасного навчального закладу та досягненнях педагогічної науки; б) обґрунтування необхідності постійного вдосконалення методики економічної освіти студентів педучилищ у реальних умовах навчального процесу; в) активізація шляхів підвищення ефективності економічного виховання студентів через пошук і вдосконалення навчальної, громадсько-практичної діяльності.

Узагальнено теоретичні аспекти формування економічної свідомості студентів педагогічних училищ:

- вивчення майбутніми молодшими спеціалістами основних напрямків розвитку економіки незалежної України;
- формування дбайливого ставлення до природи, бережливого – до продуктів праці, матеріальних цінностей, книжок, особистих речей;
- вироблення та прищеплення навичок раціональної організації праці та економічного використання бюджету часу, як навчального, так і особистого;
- формування елементарних навичок економічного рахунку, вміння співвідносити затрати праці й кінцевий результат з кожного виду діяльності, розвиток та удосконалення таких рис, як бережливість, людяність, ініціативність, діловитість, дисциплінованість та ін.;

- підвищення ефективності економічної освітньої роботи викладачів педучилищ зі студентами.

Ми прийшли до висновку, що економічне виховання особистості – це органічна єдність загальноосвітньої та професійної підготовки молодших спеціалістів, яка необхідна для підвищення ефективності виховної роботи з учнями початкової школи.

У другому розділі **“Система економічного виховання студентів педагогічних училищ”** аналізуються розвиток економічних знань особистості у навчально-пізнавальній діяльності; формування у студентів основ економічної культури; економічне виховання молодших спеціалістів у позанавчальній діяльності.

Провідною ланкою для систематичного економічного виховання студентів є навчально-пізнавальна та суспільно корисна діяльність, які передбачають такі види: навчальну, виробничо-трудову, організаційно-суспільну, творчу працю. Основним критерієм виділення провідного типу діяльності вважається її вплив на педагогічний розвиток професійних якостей майбутніх молодших спеціалістів. Головним у цьому процесі є не фіксація того, що студент виконує певну діяльність, а формування необхідних нових економічних якостей особистості.

Пізнання – це психічний процес, що відображає навколишній світ, допомагає формувати економічне мислення, волю, характер, професійні якості.

Пізнавальну діяльність в свою чергу можна умовно подати як систему відчуттів, сприймань, процесів пам'яті, операцій і форм мислення та уяви. Без такого аналізу неможливо конкретно вивчити психічну діяльність особистості, тому що знання цих процесів впливає на наукову організацію економічного виховання студентів педагогічних училищ.

Економічне виховання базується на сприйманні наукової інформації. Сприймання економічної інформації студентом залежить від змісту навчання, методики економічного виховання, власного досвіду.

Методика дослідження, яка використовувалась нами для встановлення реального ставлення другокурсників до сприймання економічної інформації, достатньо чітка, має певну мотивацію, дозволяє умовно поділити їх на групи, що: 1) займають активну позицію – 23%; 2) добросовісно виконують громадські доручення – 47%; 3) індиферентно ставляться до цієї роботи – 19,7%; 4) уникають участі у ній, безвідповідально ставляться до доручень колективу – 10%.

Результати науково-пошукової роботи засвідчили, що рівень розуміння майбутніми молодшими спеціалістами взаємозв'язку педагогічних знань з економічними закономірностями, про які вони дізнаються в процесі навчально-пізнавальної діяльності, є одним із ступенів економічного виховання особистості. Здійснення економічного виховання у педагогічних

училищах розширює сферу пізнання, особливості застосування тих чи інших економічних явищ, понять, закономірностей, законів, допомагає побачити їх у розвитку, глибше проникнути в сутність. Це сприяє розвитку економічних знань, формуванню вмій та навичок творчого вирішення певних економічних проблем, підвищенню загальноосвітнього та професійного рівня майбутніх спеціалістів.

Встановлено, що студенти експериментальної групи набагато успішніше засвоїли елементи економічних знань, які пов'язані з новими об'єктами праці: за показником використання прийомів творчої роботи на 50% вище, ніж у контрольній групі, а за показником якості та продуктивності – на 25%. Аналіз наведених результатів експерименту дає підставу стверджувати, що нагромадження позитивного економічного досвіду буде проходити більш ефективно у тому випадку, якщо уміння, навички творчого ставлення до економічного виховання у студентів педучилищ будуть формуватись з опорою на виявлені компоненти, які визначають їх стійкий рівень, сприяють розвитку економічного мислення.

Ми передбачили, що в поняття “економічна культура” повинні входити такі аспекти: 1) загальноосвітні та спеціальні економічні знання; 2) правила техніки безпеки і технологія творчої праці; 3) вміння студентів планувати і раціонально використовувати час; 4) бажання студентів ефективно використовувати новітні технології; 5) уміння майбутніх вчителів робити економічний аналіз проведеної суспільно корисної праці.

Таким чином, під поняттям “економічна культура” варто розуміти засвоєння певної суми економічних знань та практичних умінь студентами, необхідних для організації навчально-виховного процесу з молодшими школярами, який би забезпечив якість та ефективність їх економічного виховання.

У ході дослідження проаналізовано умови економічного виховання майбутніх вчителів у процесі позанавчальної діяльності. За рівнем відповідальності у ставленні до суспільно корисної праці студентів умовно розділили на три групи: 1 група – майбутні молодші спеціалісти, які надають перевагу суспільно корисній праці; 2 група – студенти, які мають бажання, навички, ініціативу до дослідницької діяльності; 3 група – студенти, які не виявили бажання займатися позаурочною діяльністю. Одержані результати подаємо у таблиці 1.

Таблиця 1

Групи	Студенти експериментальної групи			Студенти контрольної групи		
	II курс	III курс	IV курс	II курс	III курс	IV курс
I	36,5	38,7	33,5	17,6	18,5	18,3

II	32,4	31,6	33,4	39,0	39,2	39,5
III	31,1	29,7	33,1	43,4	42,3	42,2

Порівняльний аналіз одержаних даних дозволяє зробити узагальнення про те, що в експериментальних групах студентів, умовно віднесених нами до I групи, було: на II курсі – 36,5%, на III – 38,7%, на IV – 33,5%, тоді як у контрольних групах відповідно: на II курсі – 17,6%, на III – 18,5%, на IV – 18,3%.

Результати, які ми отримали при узагальненні мотивів, що визначають ставлення майбутніх вчителів двох перших груп до суспільно корисної праці, показав, що одні студенти сприймають цю працю як необхідність, другі – як громадський обов’язок, треті – ставляться до неї з почуттям відповідальності, у четвертих (вони складають особливо велику групу) – проявляється потяг до громадсько-корисної праці як реальної можливості заявити про себе, виявити себе лідером серед однокурсників.

Отже, запропоновані умови дозволяють значно підвищити ефективність економічного виховання майбутніх молодших спеціалістів.

У третьому розділі **“Реалізація технології економічного виховання майбутніх молодших спеціалістів”** узагальнюється технологія економічного виховання студентів у процесі навчання; динаміка формування професійних рис молодших спеціалістів.

У процесі проведення дослідження ми здійснили умовний розподіл студентів на групи, проаналізували ієрархію ставлення їх до навчання, участі в конкретній громадській діяльності, починаючи з 1994 до 1998 р.р. Це дало змогу реально оцінити розвиток економічних якостей у студентів 7 експериментальних та 7 контрольних груп. Результати проведеного експерименту подаються у таблиці 2.

Використовувалася спеціально розроблена карта, в якій різний ступінь економічних якостей оцінювався в балах. Спочатку кожен майбутній молодший спеціаліст дав самооцінку ступеню розвитку економічних якостей: працьовитості, бережливості, економності та ін. Потім оцінка давалася групою “експертів” (керівники груп, викладачі базових предметів, методисти-керівники педагогічної практики), які визначали ступінь розвитку якостей кожного студента.

Таблиця 2

Економічні якості студентів	Ступінь розвитку економічних якостей (у балах)		
	Самооцінка	Оцінка експертів	Різниця в оцінках

1. Працьовитість	4,5	4,7	-0,2
2. Бережливість	4,3	4,1	+0,2
3. Економність	3,9	4,2	-0,3
4. Дисциплінованість	3,6	3,7	-0,1
5. Ініціативність	3,6	3,2	+0,4
6. Організованість	3,8	3,5	+0,3
7. Діловитість	3,5	3,4	+0,1
Середній бал	3,74	3,82	0,02

З аналізу даних, наведених у таблиці 2, видно, що в цілому самооцінка студентів експериментальних груп ступеня розвитку економічних якостей і оцінки з боку “експертів” практично співпадають (різниця 0,02 бали). Але за окремими якостями різниця коливається в межах від -0,1 до +0,4.

Причому найменш розвинутими вважалися такі якості, як економність, діловитість, дисциплінованість, ініціативність у процесі навчальної роботи, суспільній праці, самообслуговуванні. Отже, економічні знання, які отримані при вивченні курсів основ наук та на заняттях, а також на основі самоосвіти, життєвого досвіду, виявляються недостатніми для формування у майбутніх вчителів необхідних якостей.

Результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що вміння майбутніх учителів планувати виконання творчих завдань в процесі навчання зростає від курсу до курсу. Коли на початку експерименту, в якому брало участь 17 студентів 2 груп (6 у контрольних і 11 в експериментальних), найвищої оцінки не одержав жоден студент, добру – лише 7,3% і 18,8%, а середню – 28,5% і 23,7% відповідно у контрольних та експериментальних групах, то після закінчення експерименту у студентів 2 груп найвищі оцінки були у 4,4% та 12,2%, а добрі – у 15,3% та 32,7% в тій же відповідності.

У плані організації проведення дослідження передбачалось виявити динаміку формування професійних рис студентів педагогічних училищ, їх ставлення до можливостей економічного виховання молодших школярів під час вивчення предметів природничо-математичного та гуманітарного циклів, а також у процесі здійснення позаурочної виховної роботи. Одержані результати виявлення інтересу до здійснення економічного виховання учнів у позанавчальній діяльності подаємо у таблиці 3.

Спеціальність	Стійкий Інтерес		Зовнішній інтерес		Пасивний інтерес		Індиферентний інтерес		Негативний інтерес	
Експериментальні групи										
	1994	1996	1994	1996	1994	1996	1994	1996	1994	1996
Початкове навчання	33,7	37,2	28,1	28,3	22,1	22,6	10,1	11,1	6,0	0,8
Музичне виховання	29,1	32,1	25,4	26,2	28,1	29,3	9,2	9,5	8,2	2,9

Аналіз даних, наведених у таблиці 3, дозволяє зробити узагальнення про те, що стійкий інтерес до проведення виховної позанавчальної роботи з питань економічного виховання особистості виявляють 37,2% майбутніх вчителів початкових класів, а вчителів музики – 32,1%.

У процесі формуючого експерименту, який проводився у Луцькому та Володимир-Волинському педагогічних училищах, нам вдалось встановити, що однією із особливостей процесу формування стійких економічних якостей у студентів є економічний розвиток особистості, ефективність якого залежить від інтенсивності навчання на певному курсі. Одержані статистичні дані, після відповідної математичної обробки, подаємо у таблиці 4.

Таблиця 4

Мотиви	Роки та курси							
	I		II		III		IV	
	1996	1998	1996	1998	1996	1998	1996	1998
Стійкі	56,4	55,8	63,9	61,6	68,3	70,5	75,4	76,1
Нестійкі	43,6	44,2	36,1	38,4	31,7	29,5	24,6	23,9

Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити узагальнення про те, що, починаючи з другого курсу, у Луцькому і Володимир-Волинському педагогічних училищах спостерігається стабільне формування стійких економічних якостей.

Отже, динаміка формування професійних рис у майбутніх молодших спеціалістів тісно пов'язана та взаємообумовлена з розвитком економічних якостей і залежить від ефективності проведення комплексу навчально-виховних заходів на основі використання новітніх досягнень педагогічних технологій.

Проводячи формуючий експеримент, реалізуючи завдання дослідження, здійснюючи

пошукову роботу за допомогою тестів, анкет, бесід, вивчення творчої діяльності студентів, ми розробили ефективну методику економічного виховання молодших спеціалістів для педагогічних закладів I-II рівнів акредитації.

У **висновках** підведено підсумки дослідження та викладено основні його результати:

1. Історико-системний аналіз наукових першоджерел дозволив виробити власне бачення проблеми, спираючись на те, що економічне виховання особистості є одним із засобів професійної підготовки студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації, важливою формою включення майбутніх молодших спеціалістів у педагогічну діяльність.

2. Економічне виховання особистості – це органічна єдність загальноосвітньої та професійної підготовки молодших спеціалістів, яка необхідна для підвищення ефективності виховної роботи з учнями початкової школи, вияву та розвитку в них таких якостей, як бережливість, дбайливість, діловитість, ініціативність, вміння використовувати елементарні економічні знання та набуті навички в реальному житті суспільства.

3. Проводячи дослідження, ми встановили, що економічне виховання майбутніх вчителів – це вироблення у студентів педучилищ чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване, систематичне формування у них економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, підготовка до професійної педагогічної праці, вмілого, бережливого ставлення до природи, вироблення звички практично використовувати економічні знання у виховній діяльності з молодшими школярами.

4. З'ясовано, що зміст, методичний апарат та дидактичне забезпечення діючих підручників і програм з базових дисциплін залишаються недосконалими, а відтак не можуть повною мірою реалізувати принцип систематичності та послідовності у процесі методичної підготовки студентів для економічного виховання учнів відповідно до нових соціальних вимог суспільства. Робота з систематизації набутих економічних знань буде ефективною, якщо вона матиме безперервний, цілеспрямований характер і здійснюватиметься при наявності комплексу відповідних педагогічних умов, що повинні бути створені на всіх етапах навчального процесу.

5. Методика економічного виховання студентів педагогічних училищ значно покращиться, якщо:

- організовується різноманітна творча виховна діяльність студентів, види якої систематично чергуються;
- реалізуються перспективні міжпредметні зв'язки, що забезпечують наступність, послідовність, цілісність у формуванні економічних знань;
- в практику виховної роботи впроваджуються активні методи формування свідомості особистості та стимулювання позитивної поведінки.

6. Виявлення механізму та закономірностей руху навчально-пізнавальної діяльності (від незнання до знання) виступає важливим мотивом визначення можливостей цілеспрямованого розвитку економічного мислення у молодших майбутніх спеціалістів при реалізації вивчення основ наук, у процесі проходження педагогічної практики та творчої позаурочної роботи. Особливості пізнавальної діяльності розкриваються при виділенні у цьому єдиному процесі двох різних сторін економічного мислення (практична та пізнавальна діяльність), які спрямовані на засвоєння економічних знань, розвиток взаємовідносин у групі, збереження матеріальних цінностей педагогічного училища.

7. Усвідомлення студентами взаємозв'язку виховання з економічними закономірностями, про які вони дізнаються з наукової думки та її практичного застосування, становить один із ступенів у розвитку основ економічної культури. Здійснення економічного виховання розширює сферу знання, границі застосування тих чи інших економічних явищ, понять, закономірностей, законів, допомагає особистості побачити їх у розвитку, русі, глибше проникнути у їх сутність.

8. Проводячи дослідження, ми передбачили, що оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками проходить у предметній діяльності, яка систематично реалізовується у позанавчальний час. Отже, обґрунтування об'єктивної структури змісту економічного виховання для студентів передбачає реалізацію педагогічних умов, теоретичну та практичну обґрунтованість і можливість удосконалення методів, форм та засобів навчання, що сприятимуть більш ефективному впливу на економічну свідомість учнів початкової школи.

9. На основі запропонованої і експериментально перевіреної методики економічного виховання студентів педагогічних училищ розроблено методичні рекомендації.

10. Доведено і перевірено експериментальною практикою, що за основними науково-педагогічними критеріями ефективність розробленої нами методики економічного виховання студентів педагогічних училищ є значно вищою традиційної.

Робота не вичерпує всіх сторін складної та багатоаспектної проблеми, яка потребує подальшого дослідження.

У **додатках** наведені питання, які були використані для анкет, тестів, інтерв'ю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бойчук П.М. Система економічної підготовки учнів (студентів) педагогічного

- училища // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 1998. – № 2. – С. 77-78.
2. Бойчук П.М. Формування економічного мислення в студентів педучилища // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 1999. – № 1. – С. 60-62.
  3. Бойчук П.М. Технологія економічної підготовки студентів педагогічних училищ // Педагогічний пошук (Науково-методичний вісник Волинського обласного навчально-методичного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів). – Луцьк, 1999. – Вип. №1 (21). – С. 71-72.
  4. Бойчук П.М. Формування економічної свідомості студента педагогічного училища // Наука і сучасність (Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова). – К.: Логос, 1999. – Ч. IV. – С. 301-311.
  5. Бойчук П.М. Вимоги до економічної освіти школярів // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки – Луцьк: Вежа, 1999. – № 1. – С. 76-77. (у співавторстві О. Собчук).
  6. Бойчук П.М. Педагогічна технологія використання основ інформатики (Методичні рекомендації студентам та учителям). – Луцьк, 1993. – 26 с. (у співавторстві О. Собчук).
  7. Бойчук П.М. Технологія основ інформатики і обчислювальної техніки (Методичні рекомендації студентам та учителям). – Луцьк, 1993. – 21 с. (у співавторстві О. Собчук).

АНОТАЦІЇ

Бойчук П.М. Економічне виховання студентів педагогічних училищ. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. – Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України, Київ, 1999.

У дисертації вперше досліджено соціально-педагогічні умови економічного виховання студентів педагогічних училищ. Теоретично обгрунтовано та експериментально перевірено технологію економічного виховання молодших спеціалістів, формування у них економічних знань у процесі навчально-пізнавальної та позанавчальної діяльності.

Аргументовано перспективні напрямки економічного виховання, визначено рівні

сформованості засвоєння економічних знань студентами педагогічних училищ. Розроблено методичні рекомендації для викладачів педагогічних закладів I-II рівнів акредитації з проблем економічного виховання студентів.

Встановлено, що зміст економічного виховання студентів можна розглядати як систему економічних знань, педагогічних вмінь та навичок, спрямованих на вироблення економічної свідомості спеціалістів, їх світогляду, поглядів та переконань.

Ключові слова: економічне виховання, економічне мислення, економічна підготовка, професійна підготовка, економічна освіта, економічна свідомість.

Boichuk P.M. Economic Education of the Students of Pedagogical Colleges. – Manuscript.

Thesis for getting the Candidate's Degree in speciality 13.00.01 – Theory and History of Pedagogics. – The Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Studies of Ukraine, Kyiv, 1999.

The vitality of the investigated problem has been proved; the aim, tasks, methodological basis have been identified; scientific novelty, practical value of the work have been formulated; the content of the main principles has been suggested.

The first part of the thesis, “Theoretical Principles of Economic Education of a Personality”, based on the analysis of philosophical and psycho-pedagogical literature, deals with the investigation of historical aspects of the problem in the theory and practice of pedagogical science; systemic analysis of the scientific researches in the problems of economic education has been made; the methodology of experimental work has been proved in the following succession:

- to reveal psycho-pedagogical peculiarities of economic education of the college students of the first, second years of study;
- to provide creative and economic orientation of the academic-cognitive training of the college students in their third and fourth years of study, taking into consideration the real material provision of the technology of economic education of the personality;
- to develop valuable orientation and skills to assess one's own work and the work of junior students.

The content of the students' economic education can be regarded as the system of economic knowledge, pedagogical skills directed at the formation of economic consciousness of the specialists, their outlook, views and beliefs. It depends on the following factors: on the objective of education in general, on the economic policy of the state and also on the tasks facing economy at present historical moment and in future, i.e. the availability of the material resources in modern educational establishments, consideration of the specifics of studies and professional interests, inclinations, desire in acquisition of

economic knowledge by future specialists, mastery skills of the instructors.

The second part of the thesis, “The System of Economic Education of the College Students”, discloses the ways of formation of economic education, the basics of economic culture of the young specialists in studying fundamental subjects in the process of extra-curricula activities.

The formation of college students’ basics of economic culture is regarded as the realization of economic education which develops the sphere of cognition, the application limits of these or those economic phenomena, ideas, regularities, rules, helps the individual to observe them in their development, motion, to penetrate deeper in their essence. And these things assist the development of economic culture fundamentals of the future specialists, to develop skills and capabilities in the definite economic problem solution, leads to the development of master-economist qualities, assists the development of certain pedagogical features for the economic education of junior students.

Economic education is based on the acquisition of scientific information. The acquisition of economic information by the student differs from that by the adult. The student’s acquisition is the algorithm of emotions, emotionally coloured thinking which reflects various qualities of the activity by means of corresponding organs of senses, depending on the object itself, on the personal experience of the future specialists, on the methods of economic education of the students.

The third part, “Realization of the Technology of Economic Education of Future Young Specialists” is devoted to the general conclusion of the technology of economic education of the students in the process of study and dynamics of the formation of college students’ professional qualities.

In the process of the research it was discovered: though the needs of the individual depend on the life conditions, as the result, they are caused by manufacturing, common way of life, by the student’s place and attitude in real life to the realization of such problems in academic-cognitive activities, professional attitude.

The dynamics of the formation of students’ professional skills is based on the acquisition of the appropriate economic information, mastering of which by the students of the first-year of study differs from the mobility of the generalization of certain economic information algorithms by the students of the fourth-year of study.

By doing the formation experiment, realizing the tasks of research, fulfilling the research work by means of tests, questionnaires, tasks, investigation of students’ creative work, we have worked out the effective methods of economic education of the young specialists for the pedagogical institutions of the I-II standard of education.

So, the analysis of the above-mentioned material gives the possibility to make generalization that pedagogical peculiarities of the formation of individual’s professional features must be realized in the process of academic- cognitive activity, beginning with the first year of study up to the gaining of

professional education.

Key words: economic education, economic training, economic thinking, professional training.

Бойчук П.М. Экономическое воспитание студентов педагогических училищ. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – теория и история педагогики. – Институт педагогики Академии педагогических наук Украины, Киев, 1999.

В диссертации впервые исследуются социально-педагогические условия экономического воспитания студентов педагогических училищ. Теоретически обосновано и экспериментально проверено технологию экономического воспитания младших специалистов, формирования у них экономических знаний в процессе учебно-познавательной и внеучебной деятельности.

Аргументированы перспективные направления экономического воспитания, определены уровни сформированности усвоения экономических знаний студентами педагогических училищ. Разработаны методические рекомендации для преподавателей педагогических заведений I-II уровня аккредитации по проблемам экономического воспитания студентов.

Установлено, что содержание экономического воспитания студентов можно рассматривать как систему экономических знаний, педагогических умений и навыков, направленных на формирование экономического сознания специалистов, их мировоззрения, взглядов и убеждений.

Ключевые слова: экономическое воспитание, экономическое мышление, экономическая подготовка, профессиональная подготовка, экономическое образование, экономическое сознание.